

Василь Поїзд,
начальник відділу
протидії податковим злочинам
із використанням новітніх технологій
Головного оперативного управління
Міністерства доходів і зборів України

УДК 004.9:351.74

Окремі складники інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам у сфері господарської діяльності, вчиненим із використанням високих інформаційних технологій

Сучасний етап розвитку нашої держави характеризується зниженням ролі державних інституцій у регулюванні суспільних відносин у різних сферах, що свідчить про кризові явища в політиці та економіці. Означені тенденції обумовлюють широке розповсюдження тіншових форм соціальної взаємодії, які частково слугують регулятором економічних відносин. Така форма діяльності межує, а досить часто і трансформується у злочинні дії.

Академік В. Я. Тацій зазначає, що проблема економічних злочинів загострилась у перехідний період. Особи, схильні до протиправної діяльності, вміло використали прогалини в законодавстві та збагачувались у короткий термін, використовуючи псевдо ринкову економіку [1, 14]. Ба більше, переслідування головної мети злочин-

ної діяльності – отримання надприбутків призвело до своєрідного симбіозу організованої загальнокримінальної та економічної злочинності завдяки інтеграції їхніх цілей та об'єднання для їх досягнення методів, схем і технологій злочинної діяльності й узгодження «правил гри».

Як відзначають С. В. Болотов і С. М. Проява, відбувається процес економізації організованої злочинності [2], що створює реальну загрозу економічній безпеці держави, оскільки посягає на стабільність і розвиток економіки.

Ефективна протидія тенденціям, що склалися, вимагає пошуку інноваційних підходів до інформаційно-аналітичного забезпечення ОРД. Не знаючи реального стану справ, не володіючи оперативною обстановкою, неможливо

стримувати негативні тенденції, своєчасно виявляти не перекриті ділянки та лінії роботи, оптимізувати розстановку наявних у оперативного підрозділу сил і засобів.

Тривалий час інформаційно-аналітична робота залишається одним із слабких місць органів внутрішніх справ та Міністерства доходів і зборів України (Міндоходів), що обумовлено рядом суб'єктивних та об'єктивних факторів. Так, на сьогодні в системі правоохоронних органів України, по суті, існує лише декілька спеціалізованих систем, призначених для інформаційно-аналітичного забезпечення підрозділів податкової міліції (ПМ) Міндоходів АІС: «Податковий блок», «Промінь», база прикордонної служби, до якої мають доступ ПМ «Аркан», а також ДСБЕЗ України – «ОАЗИС». Означені системи обробляють інформацію економічного характеру в інтересах оперативних служб і слідчих підрозділів про фінансову діяльність, вміщують банки даних підприємств, зайнятих протизаконною діяльністю. Наприклад, функціонування ІПС «ОАЗИС» дозволяє:

- сформувати список фіктивних підприємств, яким було перераховано гроші за продукцію з урахуванням цін, що падають чи зростають;
- встановити закономірність переказу коштів на кореспондентські рахунки іноземних банків;
- прослідити на етапі збирання матеріалів оперативної перевірки рух коштів на рахунки конкретних підприємств;
- згрупувати підприємства по областях та банках, що їх обслуговують.

На жаль, інформаційно-аналітичні потреби підрозділів ДСБЕЗ не було враховано належним чином і зі створенням Інтегрованої інформаційно-пошукової системи ОВС України. Так, в означеній системі інтереси підрозділів ДСБЕЗ частково в змозі забезпечити бази даних: «Факт», «Злочин», «Розшук», «Корушція» та «Втрачені

документи». Проте цього недостатньо, оскільки означені бази даних містять інформацію про об'єкти і факти, які вже привертали увагу правоохоронних органів раніше.

Позитивні тенденції в цьому напрямі простежуються в діяльності підрозділів ГУБОЗ МВС України, де створено інтегровану кримінологічну систему «X-Scorpion», що поєднує можливості оброблення як формалізованих баз даних, так і неформалізованих повнотекстових документів, із широкими перспективами моніторингу та агрегації неформалізованої інформації з відкритих електронних джерел Інтернету [3, 22].

Видається, що можливий напрям удосконалення цієї роботи оперативних підрозділів полягає у використанні інноваційних засобів оброблення інформації – високих інформаційних технологій і техно-соціальних середовищ, створених на їхній базі, зокрема мережі Інтернет.

Нині в діяльності інформаційно-аналітичного забезпечення на міжнародному рівні широко використовують можливості сучасної обчислювальної техніки. Це стосується не лише створення баз даних за тематикою аналітичних робіт, а й безпосередньо процесу аналізу, з використанням спеціальних пакетів даних і програмного забезпечення для аналітичної роботи.

Однією з ключових особливостей високих інформаційних технологій є те, що їх широкомасштабне та динамічне впровадження у соціальну практику призвело до кардинальної зміни мережі підтримки всіх видів людської діяльності, а саме фізичних, адміністративних і структурних правил роботи, стандартів, критеріїв, стилів, культурних та організаційних моделей поведінки.

Історія розвитку суспільства свідчить, що будь-яка технічна новація розглядається в аспекті її використання для вчинення правопорушення

чи злочину [4]. У контексті цього варто відзначити, що кримінальні структури значно швидше, ніж правоохоронні органи, змогли трансформувати й адаптувати мережу підтримки своєї діяльності до нових умов та здійснити значне її вдосконалення на цій базі, перетворивши високі інформаційні технології у повноцінний елемент своєї інфраструктури.

В. М. Дрьомін зазначає, що сьогодні об'єктом уваги виступають транснаціональні комп'ютерні злочини у сфері економіки, в основі яких лежить використання електронних грошей, віртуальних банків, бірж, магазинів і т. д. Одним із видів злочинів є звичайні податкові злочини, які вчиняються у сфері функціонування комп'ютерної та інформаційної техніки і пов'язаних з нею послуг, фактично – тіньова економіка в інформаційному середовищі. Як приклад можна привести конвертаційні центри, які використовуються злочинними формуваннями для проведення незаконних валютних операцій з використанням мережі Інтернет [5, 371].

Отже, перенесення значної частини господарської діяльності, зокрема і протиправного характеру, у віртуальне середовище, роблять його досить сприятливим для отримання оперативно-розшукової інформації про злочинну діяльність економічної спрямованості.

З іншого боку, слушно вирізнити ряд факторів, що обумовлюють доцільність і ефективність використання глобальної інформаційної мережі з метою інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинності у сфері господарювання:

– значна динаміка зростання інформаційних ресурсів, які розміщуються в мережі, та інформації, представленої в цифровому форматі, яка, за дослідженнями експертів, щорічно подвоюється;

– відносна рентабельність використання такого джерела інформації,

оскільки це не потребує створення розгалуженої апаратно-програмної інфраструктури та залучення значної кількості працівників;

– можливість дистанційної роботи з інформацією та наявність спеціалізованого програмного забезпечення, що здійснює її автоматизований пошук і структурування на основі заданих користувачем параметрів;

– виступає постійним каналом надходження інформації для аналітичної роботи, яка на сучасному етапі є необхідною умовою прийняття успішних управлінських рішень;

– дозволяє частково компенсувати і заповнити прогалини в інформації, що надходить від негласних працівників, оскільки потужні суб'єкти господарювання характеризуються складністю агентурного доступу через наявність власних служб безпеки;

– наявні в системі Міндоходів і МВС України та в інших правоохоронних органах обліки осіб, об'єктів і подій не в змозі повною мірою вирішити проблему аналізу тенденцій розвитку злочинної діяльності у сфері економіки.

Ми вважаємо, що, маючи наведені особливості та структурно-функціональні можливості мережі Інтернет, вона може служити ефективним джерелом інформації для аналітичних досліджень можливих тенденцій розвитку злочинності у сфері економіки, а також отримання конкретної інформації оперативно-розшукового характеру, адже в ході пошуково-аналітичної роботи різнопланова інформація, яка на перший погляд не містить відомостей про злочинну діяльність, може трансформуватися в оперативно-розшукову.

При цьому можна говорити про те, що пошуково-аналітична робота може розглядатися не лише як завдання спеціальних підрозділів правоохоронних органів, а й як оперативно-розшукова функція кожного окремого оперативного уповноваженого.

На жаль, у сучасній теорії оперативно-розшукової діяльності пошуково-аналітична діяльність у мережі Інтернет не знайшла належного висвітлення та обґрунтування, що ускладнює її ведення практичними працівниками ОВС України. Аналіз наявних у цьому напрямі досліджень свідчить, що в них означена проблематика перебуває на етапі обґрунтування термінології та розроблення загальнотеоретичних положень, залишаючи поза увагою організаційно-тактичні аспекти цієї діяльності.

Значною мірою це пов'язано з тим, що в науках соціогуманітарного циклу дослідження високих технологій у більшості йде від практики. Тобто, спершу високі інформаційні технології змінюють існуючу дійсність або частину дійсності, що помічають практики (менеджери, маркетологи, політики, педагоги), які тим чи тим чином змінюють свою дійсність, і лише після цього відбувається теоретичне усвідомлення означених змін [6, 7–8]. Окрім цього, традиційно в теорії оперативно-розшукової діяльності пошук і аналітика розглядались як самостійні види діяльності.

Проте в епоху інформатизації та появи спеціалізованого програмного забезпечення їх об'єднання зможе забезпечити свого роду кумулятивний ефект, тобто досягнення кращого кінцевого результату за рахунок об'єднання двох видів діяльності в один інформаційний цикл.

В означеному напрямку йде розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення боротьби зі злочинністю в інших країнах. Одним із прикладів може стати система «Ешелон», яка використовується спільно декількома спецслужбами світу. Вважається, що означена система прослуховує три мільярди повідомлень щоденно, зокрема телефонні переговори, факси, електронну пошту, чати, форуми та блоги в Інтернеті, а також групи новин. Комп'ютери на кожній станції

мережі «Ешелон» автоматично вишукують із мільйонів прослуханих повідомлень попередньо запрограмовані у комп'ютерах слова. До таких слів можуть входити важливі імена, місця або теми. Кожне слово інформаційного блоку автоматично звіряється зі списком ключових слів пам'яті комп'ютера. Фактично тисячі повідомлень читаються одночасно в реальному часі. Окрім того, використовується широко відомий комплекс програм «Ай-Ті» (I-T), який застосовується більш ніж у 70 країнах і прийнятий як стандарт аналітичного оброблення інформації Інтерполом та Європолом.

Але позитивний досвід інших країн не знайшов комплексного та системного застосування в організації пошуково-аналітичної роботи у підрозділах ПМ Міндоходів та МВС України, що обумовлено відсутністю об'єднаного інформаційного простору та належного апаратно-програмного забезпечення.

Активні розробки цього напрямку проводять бізнес-структури, що відображається у створенні останніми роками відповідних методик пошуково-аналітичної діяльності. Так, з'явився широкий спектр робіт, присвячених конкурентній розвідці [7], бізнес-розвідці [8], комерційній розвідці [9; 10] та Інтернет-розвідці [11]. Більше того, досить динамічно на сучасному етапі розвивається самостійний науковий напрям прикладного характеру – інтернетика, яка досліджує властивості, закономірності і способи використання глобальної мережі в різноманітних сферах людської діяльності. Як зазначають експерти у цій сфері, інтернетика криє в собі теорію інформаційного пошуку і складних мереж [12].

На сьогодні поширення набули два види програмного забезпечення для аналізу інформації з глобальних інформаційних мереж:

– ціле направлено відфільтровує та аналізує за змістом повідомлення

конкретного відправника/адресата. Так збирається інформація на конкретну особу, підприємство чи організацію;

– відфільтровує та аналізує всю інформацію за одним чи декількома параметрами її змісту.

За допомоги існуючих технологій є можливим розроблення систем оброблення та аналізу текстів на природній мові, створення зразка системи автоматичної класифікації текстів, що означає ймовірність отримання потрібної інформації з глобальної мережі Інтернет, її переклад на необхідну мову та сортування за заданими ознаками для подальшого аналізу [13].

Як зазначають Є. А. Степанов та І. К. Корнеєв, для пошуково-аналітичної роботи з інформацією чимраз частіше застосовуються експертні системи (expert system), які є прикладним додатком штучного інтелекту, надають значну допомогу в аналізі, а в ряді випадків можуть навіть замінити собою аналітика. Вони становлять клас комп'ютерних програм, які надають поради, проводять аналіз, здійснюють класифікацію, дають консультації. Окрім того, вони не лише виконують наведені функції, а й можуть на кожному кроці пояснити аналітикові причини тієї чи тієї рекомендації та послідовність аналізу [14].

Комплексне використання пошукових та аналітичних методів для роботи з інформацією, отриманою з мережі Інтернет, дозволяє:

– створювати схеми логічних зв'язків як між власне інформацією, так і між її джерелами та розповсюджувачами;

– конструювати ідеальні моделі злочинної діяльності, використовуючи їх як засіб її пізнання;

– створення моделей дозволяє прогнозувати тенденції розвитку злочинного середовища.

При цьому інформацію, отриману з мережі Інтернет, можна класифікувати на загальну (тенденції та ситуативні явища і процеси у певній сфері

економіки, кореляційні зв'язки між ними, їх причини і т. д.), спеціалізовану (організаційно-функціональна характеристика конкретного суб'єкта господарської діяльності, відомості про керівників, дочірні підприємства та афілійовані компанії, партнерів по бізнесу, канали надходження матеріалів та збуту готової продукції, участь у благодійних організаціях) та оперативно-розшукову (містить відомості про конкретні факти злочинної діяльності).

Враховуючи неналежний стан інформаційно-аналітичного забезпечення оперативних підрозділів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю у сфері економіки, стали тенденцією до збільшення інформаційних ресурсів у мережі Інтернет та активне її освоєння кримінальними структурами, розвиток на базі високих інформаційних технологій спеціалізованого програмного забезпечення, можна стверджувати, що одним з факторів ефективної боротьби зі злочинністю у сфері економіки є впровадження в оперативно-розшукову практику інноваційних засобів і методів пошуково-аналітичної роботи із інформацією. Такий підхід дозволить:

– отримувати керівникам оперативних підрозділів достовірну та своєчасну інформацію щодо стану і тенденцій розвитку окремих процесів у сфері економіки, для прийняття більш виважених та ефективних управлінських рішень для забезпечення економічної безпеки;

– зменшити навантаження на оперативних працівників щодо збирання загальновідомої інформації та її аналізу у проведенні оперативного пошуку;

– знизити матеріальні витрати на обслуговування організаційно-технічної інфраструктури інформаційно-аналітичного забезпечення;

– забезпечити перетворення значного масиву первинних даних у сприятливий для вивчення вигляд;

- виокремити пошуково-аналітичну роботу в самостійний напрям, забезпечивши підвищення її якості;
- сформувати належні умови для розвитку інтелектуального потенціалу вузькоспеціалізованих фахівців-аналітиків;
- перетворити систему інформаційного забезпечення розкриття злочинів з інформаційно-довідкової на інформаційно-аналітичну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тацій В. Я. Боротьба зі злочинністю у сфері економічних відносин як вирішальний напрям діяльності правоохоронних органів / В. Я. Тацій // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1 (13). – С. 13–18.
2. Болотов С. В. Экономизация организованной преступности / С. В. Болотов, С. М. Проява. – М., Профессиональный учебник, 2009. – 127 с.
3. Галючек А. А. Інтегрована кримінологічна система «X-Scorpion»: на озброєнні спецпідрозділів БОЗ ОВС / А. А. Галючек // Бюлетень з обміну досвідом МВС України, 2010. – № 181. – 21–26.
4. Воронов І. О. Створення та використання сайтів мережі Інтернет з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності ОВС / І. О. Воронов, Д. М. Цехан // Південноукраїнський правничий часопис, – № 4 (т), 2009. – С. 56–63.
5. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства : [монографія] / В. М. Дрьомін. – О. : Юридична література, 2009. – 616 с.
6. Жукова Е. А. Ні-Tech: феномен, функції, форми / Е. А. Жукова // Под ред. И. В. Мелик-Гайказян. – Томск : издательство Томского государственного педагогического университета, 2007. – 376 с.
7. Дудихин В. В. Конкурентная разведка в Интернет / В. В. Дудихин, О. В. Дудихина. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : ООО «Издательство АСТ» : 2004. – 229 с. – С. 30.
8. Доронин А. И. Бизнес-разведка / А. И. Доронин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Издательство «Ось-89», 2003. – 384 с. – С. 38.
9. Деревицкий А. Коммерческая разведка / А. Деревицкий. – СПб. : Питер, 2006. – 208 с. – С. 45.
10. Рудометов Е. А. Электронные средства коммерческой разведки и защита информации / Е. А. Рудометов, В. Е. Рудометов. – Санкт-Петербург : Полигон ; М. : АСТ, 2000. – 218 с. – С. 144.
11. Ющук Е. Л. Интернет-разведка: руководство к действию / Е. Ющук. – Москва : Вершина, 2007. – 256 с.
12. Лэндэ Д. В. Интернетика: навигация в сложных сетях: модели и алгоритмы / И. О. Воронов, Д. М. Цехан. – М. : Либриком (Editional URSS), 2009. – 264 с.
13. Скалозуб Л. П. Інтелектуалізація злочинності. Варіант стримування / Л. П. Скалозуб, В. М. Бутузов // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією. – 2004. – № 9. – С. 193–198.
14. Степанов Е. А. Информационная безопасность и защита информации : [учебное пособие] / Е. А. Степанов, И. К. Корнеев. – М. : ИНФРА – М., 2001.

Поїзд В. П. Окремі складники інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам у сфері господарської діяльності, вчиненим із використанням високих інформаційних технологій

Статтю присвячено визначенню способів удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам у сфері господарської діяльності, вчиненим

із використанням високих інформаційних технологій, одним із яких є використання інноваційних засобів оброблення інформації та техно-соціальних середовищ, створених на їхній базі, зокрема мережі Інтернет. Визначено фактори, що обумовлюють доцільність та ефективність використання глобальної інформаційної мережі з метою інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам у сфері господарювання. Автором наголошено на перевагах комплексного використання пошукових та аналітичних методів для роботи з інформацією, отриманою з мережі Інтернет.

Ключові слова: злочини у сфері господарської діяльності, високі інформаційні технології, інформаційно-аналітичне забезпечення, протидія злочинам.

Поезд В. П. Некоторые составляющие информационно-аналитического обеспечения противодействия преступлениям в сфере хозяйственной деятельности, совершенным с использованием высоких информационных технологий

Статья посвящена определению путей усовершенствования информационно-аналитического обеспечения противодействия преступлениям в сфере хозяйственной деятельности, совершенным с использованием высоких информационных технологий, одним из которых является возможность использования инновационных средств обработки информации и техно-социальных сред, созданных на их базе, в частности сети Интернет. Определены факторы, которые обуславливают целесообразность и эффективность использования глобальной информационной сети с целью информационно-аналитического обеспечения противодействия преступлениям в сфере хозяйствования. Автор обращает внимание на преимущества комплексного использования поисковых и аналитических методов для работы с информацией, полученной из сети Интернет.

Ключевые слова: преступления в сфере хозяйственной деятельности, высокие информационные технологии, информационно-аналитическое обеспечение, противодействие преступлениям.

Poizd V. Some components of information and analytical support for fighting crimes committed with the use of information technology in the field of economics

The article focuses on defining the ways of improving the information and analytical support for fighting crimes committed with the use of information technologies in the field of economics. One of them is the use of innovative information processing tools and technology and social media created on their basis, including the Internet. An effective response to the current tendencies requires a search for innovative approaches to information and analytical support of operational activities. Without knowing the real situation and operational environment, it is impossible to deter the negative trends, to timely identify the problem areas and lines at work, to optimize the balance of available in the operating unit capabilities. The factors determining the appropriateness and efficiency of using the global information network for the purpose of information and analytical support for fighting crime in the field of economics are defined. The author emphasized the benefits of using integrated search and analytical methods for working with information obtained from the Internet.

Key words: crimes in the field of economics, information technologies, information and analytical support, fighting crimes.